

ИЗВЕСТИЯ
НА ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ БРЕЗНИК
ТОМ II

PROCEEDING
OF THE MUSEUM OF HISTORY BREZNIK
VOL. II

Брезник, 2019

**БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА СПОРЕД ЗАПИСКА
НА МАРИН ДРИНОВ ОТ 20 ДЕКЕМВРИ 1877 Г.**

*гл. ас. д-р Ваня Рачева
СУ „Св. Климент Охридски“*

*THE BULGARIAN-SERBIAN BORDER IN
A MARIN DRINOV'S RECORD OF DECEMBER 20, 1877*

*Assist. Prof. Vania Racheva, PhD
Sofia University "St. Kliment Ohridski"*

ABSTRACT

This study discusses in details the views of both the Bulgarian historian and Kharkiv Professor in Slavic Studies Marin Drinov (1838–1906) during the Russo-Turkish War of 1877–1878 on the his pending delineation of the Bulgarian-Serbian interstate border. A comparison is made between strategic and political reasoning on the one hand, and ethnographic, linguistic, historical and cartographic evidence and motivations on the other.

Ключови думи: *Марин Дринов, Българо-сръбска граница*

Keywords: *Marin Drinov, Bulgarian-Serbian interstate border*

* * *

Автор на документа¹, чието съдържание искам подробно да представя, е Марин Дринов (1838–1906). Става дума за собственооръчно подписана записка за българо-сръбската граница, която носи датата 20 декември 1877 г. Тя е поръчана от княз Владимир Черкасски (1824–1878) по повод

¹ Български исторически архив при Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ (БИА–НБКМ), ф. 111 (Марин Дринов), а.е. 22, л. 112 – 118 (чернова), л. 119 – 123 (белова). През 2016 г. имах възможност да публикувам текста на беловата на документа като Приложение № 1 в тематична студия, вж. **Рачева, В.** Политики на границата: 1877–1878. Един документ на Марин Дринов. – В: Империи, граници, политики (XIX – началото на XX век). Сб. с материали от международна научна конференция. София, 2016, с. 180 – 186.

руското и сръбското зимно напредване към София вследствие обрата в Освободителната война и предстоящото скорошно сключване на примирие². Запазена е в две версии – чернова и белова. Беловата на документа няма собствено заглавие. Писана е на руски език в с. Бохот, където по това време се намира Дринов и където е разположена Гражданската канцелария на Черкаски. При успешно реализиране на руския план в тази част на фронта Дринов, както е известно, трябва да заеме поста заместник-губернатор на София³.

Интересно е да се спомене, че този документ е коментиран за първи път в кратко съобщение, подписано с инициали „С. П.“ и публикувано под заглавието „Марин Дринов и Западните крайща на България“ в книжка седемнадесета на списание „Отечество“ от 1915 г. В съобщението документът е бегло преразказан⁴. Прави впечатление, че при подготовянето

² Ген. Гурко влиза в София на 23 декември 1877 г., а примирието е подписано на 19 януари 1878 г. от главнокомандващия Николай Николаевич Романов старши и пашите Намик и Сервер. **Недев**, Н. Освобождението на София. София, б.г. [1938?], с. 19 – 30; **Георгиев**, Г. Освободителната война 1877–1878. Енциклопедичен справочник. София, 1986, с. 28 – 35.

³ Марин Дринов се включва в дейността на Гражданската канцелария на княз Черкаски отвъд Дунав от началото на юли 1877 г., след като месец преди това се е оженил. Подпомага работата на Канцеларията като събира информация за устройството, законите, „гражданския бит“ и етническият състав на освобождаваните райони, подготвя статистически и др. сведения, издирва и посочва подходящи българи, които да бъдат назначени в местните съвети. Често е ангажиран с оценка на книжовни и др. исторически паметници, много от които са изпратени в Русия. Орханскийят санджак, преименуван впоследствие на Софийски, е образуван на 12 декември 1877 г. Марин Дринов, като „един от немногото съвършено просветени българи“ и при това „съвършено предан на интересите на Русия“, е назначен на поста вице-губернатор на бъдещата столица от декември 1877 до май 1878 г. Вж.: **Дринов**, М. Записка за дейността на привременното руско управление в България. – В: Съчинения на М. С. Дринов. Т. 3. София, 1915, с. 141 – 161; **Теодоров**, А. Обществената дейност на професора Марин Дринов в свръзка и с дейността на Българското книжовно дружество. – В: Сборниче за юбилея на професора Марин С. Дринов. 1869–1899. София, 1900, с. 31; Сборник материалов по гражданскому управлению и оккупации в Болгарии в 1877–1878–1879 гг. Вып. 1. Санкт Петербург, 1903, с. 134–135, док. 24; **Овсяный**, Н. Р. Русское управление в Болгарии в 1877–1878–1879 г.г. [Т]. I. Заведывавший гражданскими делами при Главнокомандовавшем Действующий армии д.с.с. князь В. А. Черкасский. Санкт Петербург, 1906, с. 50; **Тодоров**, Г. Обществено-политическата дейност на проф. Марин Дринов по време на освобождението на България от турско иго. – В: Изследвания в чест на М. С. Дринов. София, 1960, с. 54; **Стойчев**, А. Документи на Централния държавен исторически архив за дейността на проф. М. Дринов в България по време на руско-турската освободителна война и Временното руско управление. – В: Материали от българо-съветската научна конференция „150 години от рождението на Марин Дринов“ и „110 години Народна библиотека Кирил и Методий“, ноември 1989. София, 1989, с. 209, 211, 217.

⁴ **С. П.** Марин Дринов и Западните краища на България. // *Отечество*, г. II, кн. 17, 19 декември 1915, с. 12.

на първото издание на събраните му съчинения, осъществено от проф. Васил Златарски (както и в по-късните издания от началото на 70-те г. на XX в.), а също и след обработването на архива на Дринов в Националната библиотека в София, тази записка не е сред публикуваните текстове⁵. Документът е споменат с по едно изречение в изследванията на такива познавачи на биографията на Марин Дринов, каквито са Горан Тодоров и Людмила Горина⁶.

Тематично съдържанието на документа може да се подреди по следния начин. Марин Дринов изтъква, че текстът е писан на базата на собствените му продължителни проучвания върху българо-сръбските отношения,

- ⁵ Изследванията на Марин Дринов в публикациите им в трите тома, издадени от проф. Васил Златарски в периода 1909–1915 г., са печатани като към автентичния текст са добавяни късни бележки от авторските екземпляри, съхранени в архива на проф. Дринов, вж.: [Златарски, В.]. Предговор. // *Съчинения на Марин С. Дринов*. Т. 2. София, 1911, с. V–VI; [Златарски, В.]. Предговор. // *Съчинения на Марин С. Дринов*. Т. 3. София, 1915, с. V–VIII. Този метод (без задължителното за академично публикуване указание на неавтентичните за текста пасажки) е запазен и в изданието на съчиненията на Дринов, осъществено през 1971 г. Под редакцията на Ив. Дуйчев, вж.: Дринов, М. Избрани съчинения в два тома. Т. 1 Трудове по българска и славянска история. София, 1971; Дринов, М. Избрани съчинения в два тома. Т. 2. София, 1971. За архива на Дринов изобщо и за тази част от него, постъпила в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, вж. Тилева, В., З. Нонева. Архивът на Марин Дринов. – В: Материали от българо-съветската научна конференция „150 години от рождението на Марин Дринов“ и „110 години Народна библиотека Кирил и Методий“, ноември 1989. София, 1989, с. 144.
- ⁶ Тодоров, Г. Обществено-политическата дейност на проф. Марин Дринов по време на освобождението на България от турско иго. – В: Изследвания в чест на М. С. Дринов. София, 1960, с. 54; Горина, Л. Марин Дринов. Историк и обществен деец. София, 2006, с. 112; Горина, Л. Марин Дринов и Петър Алабин – сътрудничество. – В: Сборник по случай 170-годишнината от рождението на проф. Марин Дринов. София, 2009, с. 30. Документът не е използван в тематични изследвания като: Стойчев, А. Документи на Централния държавен исторически архив...; Венев, К. Намеса на Сърбия в Освободителната война през 1877–1878 г. и Шопското въстание. // ВИС, 1980, кн. 2, с. 159 – 168; Венев, К. Към въпроса за Шопското въстание (декември 1877 – януари 1878 г.). Из архива на Марин Дринов. // ИДА, 1981, Т. 41, с. 89 – 93.
- ⁷ Марин Дринов заминава за Русия през 1858 г. Родното си Панагюрище посещава отново едва през лятото на 1871 г. В края на 1873 г. той подава молба за пътуване зад граница за срок от половин година и получава одобрение за научна командировка през 1874 г. Тя се отлага до началото на следващата 1875 г. През пролетта обаче Дринов е зает в Москва с довършването на дисертацията си, затова пътуването се реализира едва в началото на август 1875 г., когато престоява един месец в Панагюрище, посещава също Пловдив и Цариград, след което от началото на ноември заминава за Прага. Повече у: Горина, Л. Марин Дринов..., с. 43, 45, 47; Виноградов, А. С. Нови документи за научната дейност на М. С. Дринов. // ИДА, 1961, Т. 5, с. 161; Диалог от букви. Кореспонденцията между М. Дринов, Гр. Начович, В. Д. Стоянов, В. Друмев и Т. Пеев (1868–1875). [Т. 1]. София, 2002, с. 297 – 298; Соленкова, Л. Априлското въстание в кореспонденцията на Марин Дринов: „Повест славна за моите панагюрци“. // Дриновски сборник. Т. VI. София, 2013, с. 318 – 319, док. 31.

но прави уговорката, че към датата на съставянето (20 декември 1877 г.) не разполага с материалите, въз основа на които са формирани заключенията му в записката. Сред източниците му са данни, лично събирани при посещенията му в българските земи⁷, църковна статистика и др. публикувани материали. Затова си запазва правото при първа възможност да ги сравни и да предложи допълнителна записка с по-ясна мотивация и още доводи, а тук изказва „само най-общи съображения“. Авторът е убеден, че „най-удобното и най-справедливото политическо разграничение между сърбите и българите е *политическата* [подчертаното мое, тук и по-долу – В.Р.] граница“, т.е. очертана по политически съображения. Според него държавната межда трябва да започва от „днешната източна граница на сръбското княжество от устието на река Тимок до градчето Суповац, по-нататък река Българска Морава, приблизително до северната граница на Врански окръг, след това линия, прокарана от това място до [планината] Карадаг и накрая Карадаг с горната част на [планината] Шардаг“⁸.

Дринов обаче изтъква, че „политическата граница“ не трябва да се определя на основата на историческото право, а на основата на етнографските дадености в настоящия момент. Предлага да се остави „настрана историята“, защото ако по нея се устройват бъдещите политически отношения между българи и сърби, „то лесно може да се озовем в такъв лабиринт“, от който „никаква нишка [на Ариадна – б.м., В.Р.]“ не би ни помогнала да излезем. За да мотивира очакваните български възражения срещу сръбските претенции, той се спира главно на етнографски мотиви. Но използва и лингвистични доводи, впечатления на чужди пътешественици, твърдения за българско национално самосъзнание, както и доводи, свързани с географското положение на някои области и селища. Въпреки това, професорът съзнава, че прокарането на „политическа граница“, съответстваща на „етнографската граница“, разбрана така, че да дава „на сърбите сръбските окръзи“ и „на българите българските окръзи“, е невъзможна и за това е достатъчно, твърди той, да хвърлим един поглед на картата. Тези „неудобства и трудности“, пише Дринов, могат „по удовлетворителен начин да се отстранят единствено с взаимни отстъпки между сърбите и българите“⁹.

Авторът на документа се опитва да предвиди възможните възражения

---

⁸ НБКМ, БИА, ф. 111, а.е. 22, л. 119. Това изречение е единственият пасаж от документа, цитиран в изследването на Горан Тодоров, **вж. Тодоров, Г.** Обществено-политическата дейност..., с. 54.

⁹ В черновата на документа по повод евентуалните български и сръбски възражения има следното изречение, което е отпаднало от окончателния вариант на текста и то е: „Тези възражения не са такива, че да не могат да се примирят, особено когато арбитър се явява Русия“. НБКМ, БИА, ф. 111, а.е. 22, л. 114 гръб.

от страна на българи и на сърби за очертаната от него граница и последователно да ги коментира. Тези възражения могат да се отнасят само до Призренски, Прищински, Скопски и Нишки санджаци. Според българина действителен статски съветник Марин Дринов, руски поданик и чиновник в Гражданската канцелария на княз Черкаски, начертаната политическа граница ще даде първите два санджака на сърбите, третият – на българите, а четвъртият, т.е. Нишкият, „ще раздели почти поравно между тях“¹⁰.

Възраженията на българите относно предаването на Призренски и Прищински санджаци на Сръбското княжество, според Дринов могат да се основават на „историческото им право“, че са владели първите два санджака от IX в. до средата на XIII в. „Българизмът“ в тези територии бил толкова силен, че се запазил и когато средновековните царе от сръбската династия на Неманичите пренесли столицата си в Призрен, и когато тези земи попаднали под османска политическа власт и под сръбска духовна власт. Българите могат да имат и „етнографски възражения“, но те са справедливи само до известна степен и само по отношение на югоизточните окръзи на двата санджака. Според професора по славистика от Харковския университет езикът в тези окръзи е интересна за филолога „лингвистична сръбскобългарска амалгама“ и жителите, говорещи на това смесено наречие, именуваат себе си българи. Но според Дринов, който се позовава на сведения на неназовани пътешественици, „националното им съзнание не е много дълбоко“. „Географското положение“ също е в полза на сърбите, заключава авторът на документа.

Дринов коментира по интересен начин и успешните усилия от последните няколко години на сръбската пропаганда¹¹ в района на Призренски и Прищински санджаци. Благодарение на нея „националният индиферен-

¹⁰ Не е случайно, че Дринов коментира точно тези територии. В сръбския меморандум от 3 януари 1878 г., изразяващ официалната позиция на сръбското правителство за границите, се мотивира цялостното включване на четирите санджака на Косовски вилает, а именно Нишки, Призренски, Новопазарски и Скопски. **Стојанчевић**, Вл. Други српско-турски рат за ослобођење српског народа у Турској 1877–1878. – В: Други Српско-турски рат 1877–1878. и ослобођење југоисточне Србије. Поводом 120-годишњице. Београд, 2001, с. 5; **Ковачевић**, Д. М. Дипломатска борба Србије за очување тековина другог српско-турског рата. – В: Други Српско-турски рат 1877–1878. и ослобођење југоисточне Србије. Поводом 120-годишњице. Београд, 2001, с. 144.

¹¹ В беловата на документа Дринов е заменил думата „пропаганда“ в съчетанието „сръбска пропаганда“ с думата „патриоти“. Читателят остава с впечатление за старанието на автора да мотивира по възможност убедително присъединяването на Призренски и Прищински санджак към Сърбия. Това наблюдение се засилва, когато се установи, че едни и същи принципи се прилагат непоследователно в текста. Така напр. Дринов признава успехите на сръбските „патриоти“ в тези територии, но се съмнява и оспорва такива успехи на същите „патриоти“ в районите, които по очертаната от него граница трябва да останат в Българското княжество.

тизъм“ на „тукашното славянско население“ се заменя със сръбски тенденции, на които, според автора, може да се предскаже успешно бъдеще. Като последен довод за присъединяването на тези райони към Сърбия, авторът изтъква демографската картина в областта и потенциалните промени в нея: „накрая не трябва да се изпуска пред вид, че Призренската и Прищинска области по състава на днешното им население са по-скоро албански области, отколкото славянски“. След като в края на XVII в. голяма част от древното им славянско население се изселва с Печкия патриарх Арсений III Черноевич в Австрия, откъдето една част после се премества в Русия, то пустите земи се заели постепенно от албанско население. В днешно време, т.е. в 70-те години на XIX в., според Марин Дринов (който цитира сведения на ген. Обручев), албанците са два пъти повече от славяните и в региона живеят „92 450 българи и сърби“ срещу „104 928 мюсюлмани, главно албанци“. Проф. Дринов няма доверие в силите и опита на българите да се справят с тази демографска ситуация. Но за сърбите, „чието колонизаторска способност е влязла в поговорките“, пише той през декември 1877 г., тази задача би била по силите им. Те лесно биха могли да насочат тук свои колонисти от „негостоприемните части на Черна гора, Херцеговина и Босна“.

По-нататък коментарът в записката продължава с анализ на „съвсем различното положение“ в Скопски санджак. Претенциите на сърбите за този санджак нямат „никакво законно основание“ и произтичат, според Дринов, само от т.нар. „велика сръбска идея“, чиито „най-ярки поборници“ предявяват претенции и „върху цяла Македония“. Тук сякаш патосът на документа е различен и авторът се опитва да *разгроми* сръбските претенции като забравя отношението си към евентуалните исторически доводи на българите по отношение на Призренски и Прищински санджак. Той поднася именно исторически факти, за да обоснове мнението си, че Скопската област трябва да принадлежи на българите. Коментира и съвременните му сръбски опити да се открият сръбски училища в някои части на Македония, включително в Тетово, откъдето е българският книжовник Кирил Пейчинович, чиито текстове са отпечатани на „прост и некнижовен език български“, на скопски диалект. Дринов оценява категорично като неуспешни и като обречени опитите на сръбската пропаганда в Скопски санджак, въпреки признанието за наличието вече „на някои прозелити“¹².

¹² В научното и публицистично творчество на проф. М. Дринов след връщането му в Харков темата „Македония“ ще присъства повече от осезаемо. Достатъчно е напр. да се прочете отново написаната през 1886 г. популярна статия: Дринов, М. Още няколко бележки за Паисия и за неговата история. – В: Дринов, М. Избрани съчинения, Т. 2. . . , с. 296 – 307. Ако се сравнят статиите му със запазените и отпечатани негови лекции, свързани с Македония и Стара Сърбия, ще се долови разлика между академични и

Особен интерес за мен, с оглед коментирани на уменията на Марин Дринов като политик, а и като историк, представлява текстът в записката за българо-сръбската граница, отделен на Нишкия санджак, който трябва да се раздели „почти поравно“ между българи и сърби. Санджакът според Дринов се състои от пет окръга: Нишки (който лежи „на изток от р. Българска Морава“), Прокупле, Куршумлия, Лесковац и Враня. Дринов признава за предимно сръбски окръзите Прокупле и Куршумлия, където обаче според него живеят главно албанци, които той *великодушно* отстъпва на сърбите. А в окръг Лесковац, който според „политическата граница“, начертана в записката на бъдещия заместник-губернатор на София, трябва да принадлежи на българите, естествено „славяните са преобладаващи“ и „считат себе си за българи“. Отново са изведени на преден план етнографски доводи и сведения на „пътешественици-етнографи“. Дринов признава, че сърбите са се възползвали от „захвърленото положение“ на тази „българска окраина“ и създали сръбско училище в гр. Лесковац. Но той не вярва те да са постигнали някакъв резултат, защото знае, че преди три години¹³ жителите на града търсели съдействие от Българската екзархия за откриване на българско училище там. За да мотивира пък принадлежността на граничния Врански окръг към *българската част* на Нишкия санджак, чието население е предимно българско („и в църковно отношение се числи към Скопската епархия“) и малко албанско, той се опира на църковна статистика и предлага сведения, събрани от него „през 1874 г.“, когато лично узнал за успехите на българското училище там, за сметка на сръбското.

Населението специално на Нишки окръг се състои главно от славяни, те са „12 569 венчила“ или (авторът ги умножава по пет) „62 834 души от двата пола. Нишкото славянско население – четем в текста, – говори на наречие, по-близко до сръбския, отколкото до българския език“ и „със съвсем не много изключения, признава себе си за сръбско“. Тук историкът Дринов прави явен реверанс към конюнктурната политика¹⁴, като *забравя*

публицистични текстове, както и разлика в стила на писане за руска научна периодика и за българска научна и друга периодика. За политическите елементи в научното творчество на Дринов вж.: Митряев, А. И. К вопросу об этапах научного творчества Марина Дринова. – В: Материали от българо-съветската научна конференция „150 години от рождението на Марин Дринов“ и „110 години Народна библиотека Кирил и Методий“, ноември 1989. София, 1989, с. 71 – 78; Горина, Л. Марин Дринов..., с. 185, 206, 225; Лаптева, Л. П. Марин Дринов и его связи с чешским ученым Адольфом Патерой. (По письмам М. С. Дринова). // *Дриновски сборник*. Т. III. София, 2003, с. 405; Паскалева, В. Принос към биографията на М. Дринов. – В: Изследвания в чест на М. С. Дринов. София, 1960, с. 18.

¹³ В черновата на документа е отбелязано, че това е станало преди две години, вж. НБКМ, БИА, ф. 111, а.е. 22, л. 118.

¹⁴ Документът на Дринов е писан, когато сърбите вече владеят Пирот, а Ниш е блокиран

да спомене като възможен сериозен довод за легитимиране на границата международно признатия факт чрез решенията на Цариградската посланическа конференция (от 11 декември 1876 до 8 януари 1877 г.), че по фермана от февруари 1870 г. за Българската екзархия Ниш е изрично упоменат в нейния диоцез¹⁵. И твърди, че при прокарването на „политиче-

---

от тях и до капитулацията на гарнизона остава седмица. Българската историография все още е в дълг относно сериозното академично изследване на сръбското участие в руско-турската Освободителна война, както и на отражението в перспектива на тези събития върху българо-сръбските отношения. Важно е да се знае, че след прокламацията на княз Милан Обренович от 1 декември 1877 г., с която Княжеството влиза във войната, сръбските отряди се насочват към градовете Прищина, Лесковац и Враня. Превземането на важни селища като Лесковац и Куршумлия върви успоредно с прокарването и на телеграфна мрежа, която е осигурена в района до средата на месеца. Още на 7 декември е овладян проходът Св. Никола в Западна Стара планина, което отваря пътя на сръбската армия към гр. Кула. Другото стратегически важно за сърбите (и за руското командване!) направление е към гр. Ниш и усилията за неговата блокада са активизирани, особено след падането на Бела паланка. В средата на месеца, на шестнадесети, е превзет Пирот и окончателно е блокиран Ниш. По това време ген. Гурко в унисон с инструкциите на руската Главна квартира иска сърбите да съгласуват действията си с неговите към Софийското поле и да се насочат към Сливница. Два дни след освобождаването на София (23 декември), княз Милан праща свои войски към Трън и Враня (те ще влязат в последния град на 19 януари 1878 г., в деня на сключване на примирието). По Коледа на 1877 г. сърбите започват преговори с Хафиз паша, командващ турския гарнизон в Ниш. Постигнатите условия за капитулация на гарнизона са изгодни и включват гаранция за свободно излизане от крепостта, а на населението се гарантира безопасност, запазване на частното имущество и съдействие при желание за изселване. Под претекст, че се гарантира спокойствието в града, е прибрано оръжието на населението (мюсюлманско и християнско), но сръбският княз, в знак на уважение към войнската храброст, остава на турските офицери и на лицата от гражданското ведомство личното оръжие. Повече вж.: **Бобриков**, Г. И. Във Сърбия. Изъв воспоминаний о войне 1877–1878 гг. Санкт Петербург, 1891, с. 124–139; Освобождение Болгарии от турецкого ига. Документы в трех томах. Т. 2. Борьба за национальное освобождение Болгарии во время Русско-турецкой войны 1877–1878 гг. Москва, 1964, с. 356, док. 319, с. 361, док. 327; **Скоко**, С. Садејство српске и руске војске у рату против Турске 1877–1878. // Други Српско-турски рат 1877–1878. и ослобођење југоисточне Србије. Поводом 120-годишњице. Београд, 2001. Нов сръбски поглед върху прокарването на сръбската граница в завършващия етап на Източната криза, на основата и на много необнародвани източници, вж. у **Самаршић**, М. Европа и обележаване граница Србије 1878–1879. Нови Сад, 2006.

¹⁵ Текстът на фермана и специално на чл. 10, очертаващ границите на църковния диоцез, вж. Църковно-народният събор 1871 г. Документален сборник по случай 130-годишнината от Първия църковно-народен събор. // *Архивите говорят*, № 15. София, 2001, с. 38–40. Би било особено интересно едно сравнение на написаното в записката от декември 1877 г. с писаното от Дринов през 1869 г. за българите в Ниш в двете негови популярни книги („Поглед върху произхождението на българския народ и началото на българската история“ и „Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало и до днес“), както и в негови статии от 70-те и 80-те г. на XIX в.: **Дринов**, М. Отец Паисий, неговото време, неговата история и учениците му. – В: **Дринов**, М. Избрани съчинения, Т. 1..., с. 179; **Дринов**, М. Рецензия на Владимир Качановский. Памятники болгарского народного творчества. Вып. 1-й. Сборник

ската граница между родствени племена“ и разделянето точно на Нишкия санджак не е уместно да се следва етнографския принцип, т.е. сръбско население на сърбите и българско – на българите, (който довод той свободно използва за други спорни райони). Според автора не е уместно да се следва етнографският принцип и поради географските условия, което щяло да създаде направо непреодолими трудности. За преодоляването им Дринов предлага лесно решение: „замяна на сръбския Ниш за българския Лесковац“, с което ще се получи „много удобна естествена граница“. А именно: „по средното течение на Българска Морава¹⁶ от границите на Сръбското княжество до върховете [на планината – б.м. В.Р.], отделящи Врански окръг от Лесковачки“.

* * *

Целта на настоящото съобщение е да популяризира съдържанието на този останал недостатъчно използван интересен документ на проф. Марин Дринов. Но, за да се оценят обективно представените в него тези, би трябвало записката задължително да се коментира през призмата на поне три важни проблема.

Първият е свързан с изясняването на историческия фон с оглед руските стратегически интереси и актуални цели на фронта на Балканите в двете кампании на Освободителната война. В този случай е важно българската историография да даде своя принос, като подробно и обективно (без политизиране) попълни фактологично и очертае тематично сръбското военно участие.

Вторият аспект на анализ е свързан с необходимостта съдържанието на записката на проф. Марин Дринов да се съпостави с известните ни и документално достъпни други мнения за българо-сръбската граница на някои от представителите на българския политически и културен елит. Статистически, етнографски и др. сведения за българските граници и в частност – за граничните със Сръбското княжество земи, усилено се събират около и след потушаването на Априлското въстание и при последвалата дипломатическа активност до и по време на Цариградската посланическа конференция. През 1876 г. и в навечерието на войната с подобна дейност са ангажирани Найдено Геров, Йоаким Груев, Методи Кусевич, Тодор Бурмов, Николай Хр. Палаузов. Някои от посочените лица работят

западно-българских песен съ словарем. Санкт Петербург, 1882. – В: Съчинения на М. С. Дринов, т. 3..., с. 296 – 307 и др.

¹⁶ В черновата на документа фигурира изоставеното твърдение, че именно р. Българска Морава и по-точно „средната част на нейното течение“, ако бъде зачетена като „погранична линия в политическите граници между с[ърби] и българи“, се явява тази „удобна естествена граница“, за която Дринов многократно пише. Вж. НБКМ, БИА, ф. 111, а.е. 22, л. 118 гръб.

специално по нареждане на руския посланик генерал Николай Игнатиев (1832–1908)¹⁷. Интересен е случаят на родения в Босна Стефан Илич Веркович, известен в българската историография повече като част от агентурната мрежа на сръбския външен министър и политик Илия Гарашанин. В резултат на многогодишната си дейност в Македония, той е един от най-запознатите с реалното етническо състояние на населението там. През същия месец декември 1877 г., откогато е и документът на Марин Дринов, и в резултат на зачестилите публични изяви на сръбските териториални претенции, Веркович развива активна журналистическа дейност в защита на българския характер на Македония. А на 6 декември изпраща до руския консул в Солун Т. П. Юзефович свое писмо, в което порицава прекомерните сръбски *анетити* и твърди, че Скопският, Нишкият и Видинският санджаци са български, защото жителите „им говорят на чисто български език, следователно принадлежат на българския клон, а не на сръбския“. Според него „сърбите си присвояват едва ли не три части от България, наричайки я Стара Сърбия“¹⁸. Специално внимание в тази посока заслужава огромният етнически, демографски, географски, политически и исторически материал, събиран *на терен* от австрийския поданик Феликс Каниц (1829–1904) в продължение на повече от десетилетие (и в голяма степен публикуван и превеждан на различни езици). Неговите мотивирани тези за българо-сръбската етническа и политическа граница са предмет на специално мое изследване, върху което продължавам да работя.

Третият и най-съществен според мен аспект за обективен анализ на съдържанието на представения тук документ, е свързан с изследване в развитие вижданията по въпроса за българо-сръбската граница на княз

¹⁷ Шарова, Кр. Българската национална акция в Европа след Априлското въстание и Русия. – В: Освобождението на България и руската общественост. София, 1977, с. 258 – 259. Общо за публичните представи на възрожденския елит за териториалните граници на българите, коментирани през източници като пресата и учебниците по история и по география, вж.: Лилова, Д. Балканите като родина? Версии за териториалната идентичност на българите под османска власт. – В: Краят на модерността? Култура и критика. Ч. III. Варна, 2003, с. 27 – 61; Лилова, Д. Новинарската родина: география на информационния поток в българската преса (1842–1878). // *Критика и хуманизъм*, 2012, кн. 39, бр. 2, с. 93 – 113.

¹⁸ Повече вж.: Райкова, А. Освобождението на България и обществеността в Хърватско и Сърбия. – В: Освобождението на България. Материали от юбилейна международна научна сесия в София. София, 1982, с. 136, с. 139 – 143; Венев, К. Съвременна югославска историопис за „Сръбски селища и райони“ в България след Берлинския конгрес. // *ИПр*, 1986, № 7, с. 57 – 66 и особ. с. 65. За понятието „Стара Сърбия“ вж.: Кайчев, Н. Сръбско-хърватската комуникационна отчужденост и националният пространствен образ в сръбските учебници от XIX век. – В: Учител на учителите. Юбилеен сборник в чест на професор Йордан Шопов. София, 2006, с. 192 – 195; Жагодић, М. Србија и Стара Србија (1839–1868). Наслеђе на југу. Београд, 2016.

Владимир Черкаски, който не случайно в навечерието на влизането на ген. Гурко в София поръчва на своя подчинен Марин Дринов – българин и професор по славистика в Харковския университет, съставянето на записката. Тъй като съм публикувала своето виждане по този въпрос¹⁹, тук няма да се спирам на това. Ще отбележа само, че починалият в Сан-Стефано призори преди подписването на прелиминарния мир княз Черкаски, не само поетапно си създава от различни източници детайлна представа за етническата и политическа ситуация по българо-сръбската граница. Но той се и опитва активно да предприеме конкретни действия (Понякога в разрез с официалните военни намерения и действия на руското командване, както и с предварителните секретни политически и дипломатически договорки на Руската империя с Австро-Унгария по отношение предстоящото в края на Източната криза очертаване на граници на Балканите.), за да защити българския интерес (а най-вече – руския, според разбиранията на ръководителя на Гражданската канцелария, документално отразени в последните месеци от живота му).

---

¹⁹ Рачева, В. Политики на границата: 1877–1878...